se ihned o stavu věci a ihned učiniti o tom politickému úřadu oznámení' kde však není nebezpečí v prodlení, vyžádati si nejprve rozkazu příslušného politického úřadu. Jestliže ti, jichž je to povinností, nevyhoví v určené lhůtě rozkazu místního policejního úřadu, jest úřad ten oprávněn, dáti nutné práce provésti nákladem nedbalců (§§ 11 a 14 cit. nař. a § 97 zems. vod. z., § 98 pro Čechy, § 91 pro Bukovinu, § 96 pro Istrii, § 75 pro Krajinu, § 93 pro Dolní Rakousy, § 90 pro Štýrsko). (Viz Peyrerův: Rak. vodní právo str. 248 a 249 a dál str. 301 a násl.)

Zemědělství a zemědělský průmysl.

I. Pojem a význam.

Zemědělský průmysl má za účel, zpeněžiti zemědělstvím získané suroviny a přivésti je v oběh; jest to tedy činnost produktivní, jež předpokládá pravidelné spracovávání pozemku a půdy, jakož i s tím související chov a pěstění dobytka k zemědělství nutného.

Zemědělství přísluší úloha, produkovati nutné životní potřeby pro člověka, nejméně však aspoň skýtati surovinu k jich vyrobení. Ono zaopatřuje většinou spotřebu potravin a vyrábí látky, z nichž mnohé jiné živnosti své výrobky zhotovují. Můžeme tedy právem zemědělství a jeho průmysl označiti jako podklad všech zemědělských výrob a jako jednu z nejdůležitějších živností vůbec. Zemědělský průmysl liší se však ode všech ostatních živností tím, že jest ve své výrobní sféře místně obmezen. On nemůže jako ostatní živnosti libovolný počet výrobků dodávati, nýbrž jest odkázán na pozemek a půdu a její zvláštnosti, zvlášť pak na klimatické poměry. Půda jest pravou dílnou zemědělcovou; jsouc místně obmezena, nemůže sice býti libovolně rozmnožena, za to však může býti v ceně své pro účely zemědělské zlepšena a pečlivě udržována ve svém stavu a ve své výnosnosti. Zevrubná a odborná znalost půdy, dostatečné vzdělání v nauce zemědělské podmiňují velikost a vydatnost výroby. Znalost půdy byla kdysi naprosto podceňována a tvoří dnes důležité odvětví národohospodářství. Zemědělci jest vědecká znalost půdy nyní nepostradatelným prostředkem v dosažení naprosté jasnosti v zacházení s půdou. Nejdůležitější vlivy, jež na zemědělství působí, dají se tedy sloučiti v těchto bodech: Způsob a soustava vzdělávání půdy, klimatické vlivy a místní poloha, velikost a rozsáhlost pozemku, jeho právní poměry, výše mzdy, výše úrokové míry, výše pohledávek lpících na pozemku a půdě, osobní nadání hospodářovo, jeho jmění a úvěr. Náleží tedy i k nejdůležitějším úkolům státní správy věnovati plnou pozornost těmto směrodatným činitelům a starati se vhodnými opatřeními a ústavy o stoupání zemědělské výroby. Čím intensivněji bude provozováno zemědělství, tím více bude se rozvíjeti nejen zemědělský průmysl, nýbrž i četná řada lidí najde tak výdělku a obživy.

II. Zemědělští dělníci jsou na poli zemědělském činitelem, jejž nelze podceňovati. Krise zemědělská úzce souvisí i s otázkou dělnickou. Průmysl a živnosti a zvláště továrny pohlcují téměř veškeré pracovní síly a mzda nesmírně vzrůstá, takže pociťuje se stále více a více nedostatek dělníků zemědělských. Zemědělští dělníci liší se od živnostenských pomocných dělníků tím — a to jest stinná stránka postavení zemědělských dělníků — že nemohou býti stále a nepřetržitě zaměstnáváni, ba že naopak potřeba pracovních sil je střídavě velmi různá. Zemědělství nemůže stejný počet dělníků zaměstnávati po celý rok; stálý výdělek tedy sotva může zemědělský dělník v zemědělském průmyslu najíti. K tomu ještě přistu-

puje okolnost, že zemědělské práce jsou tak jednoduché, že nevyžadují žádných zvláštních schopností, tak že opět v mnohých krajinách jest veliká konkurence zemědělských dělníků; k práci té bývají bráni muži, ženy i děti. Poslední hodí se mnohem spíše k zemědělství, než ke každému jinému odvětví průmyslovému, poněvadž škodlivé ony následky, jimž má býti při práci žen a dětí zabráněno, nejsou spojeny s provozováním zemědělství, ba naopak práce zemědělské zdraví spíš prospívají než škodí; neboť dělníci zemědělští nepracují tak jeko dělníci tovární v uzavřených místnostech; proto nemůže býti ani používáno při dělnících této kategorie oněch obmezení, jež živnostenský řád předpisuje pro ženské a dětské pomocné pracovní síly.

III. Ku povznesení zemědělství a zemědělského průmyslu slouží:

1. Zemědělské školství (viz čl. Školství zemědělské).

2. Zemědělské spolky. V Rakousku existuje velký počet hospodářských spolků a z těch nejvíce připadá jich na království České. Účelem těchto spolků jest: vzájemná materielní podpora, přednášky kočujících učitelů a pořádání výstav. Vedle toho existují v jednotlivých korunních zemích i zemědělské společnosti, jež jeví se býti vlivuplnými činitely pro zemědělství a jeho průmysl (viz čl. Spolky zemědělské).

3. Společenstva zemědělská (viz čl. Společenstva zemědělská).

4. Mocným činitelem ku povznesení a podporování zemědělství jest konečně zemědělský úvěr (viz čl. Úvěr zemědělský).

IV. Stav rakouského zemědělství.

Dnešní stav rakouského zemědělství líčí Štěpán Richter, jeden z vynikajících zástupců a podporovatelů zájmů zemědělských ve velmi chmurném světle. Z této zdařilé odborné práce stujtež zde tyto body: Následkem zrušení nevolnictví a odstranění robot stal se sedlák osobně i věcně volným, od majitele panství neodvislým; jako majitel panství, mohl odtud i sedlák volně rozhodovati o své osobě i o svém majetku, tím vzrostlo jeho sebevědomí, jeho náhled, jeho zdatnost a jeho smysl pro hospodaření; brzo dostavily se i následky lepšího vzdělávání půdy, zlepšeného chovu dobytka užívání na výnos bohatšího osevu atd. Ruku v ruce s pokrokem v zemědělství kráčel v druhé polovici tohoto století sobě rovna nemající rozvoj průmyslného života a výroby. Od roku 1850 nastal všeobecný národohospodářský rozvoj a v tento čas stoupal i neustále též v zemědělství výnos přírodních surovin. Od roku 1850 nastává stále rostoucí vývoj zemědělství, jenž co nejprospěšněji působil na všechna ostatní povolání, na všechny živnosti, obchod i dopravu. Hrůzný a zlý obrat nastoupil pro zemědělství tenkráte, když nabídka obilí, hlavního to zemědělského výrobku, vzrostla do mnohem větší výše než poptávka a následek této příliš velké nabídky bylo příliš náhlé klesnutí cen. Nejbližší původ tohoto klesnutí cen jest hledati v nepopíratelné okolnosti, že koncem let 70tých Amerika, Rusko a jiné země zřídily a rozšířily své železnice a své vodní cesty a tak obrovských dosud neupotřebených lánů země bylo použito ku pěstování obilí, tak že tam výroba obilí nesmírně vzrostla. Tím stalo se, že rok od roku přicházely na evropský trh větší a větší massy obilí, tak že cizozemské obilí mohlo býti nabízeno za poměrně velmi nízké ceny, poněvadž následkem láce půdy v těchto vyvážejících zemích výnos půdy kryl se s nesmírně nepatrnou, téměř se tratící částí hrubého výnosu. Od

roku 1860—70 zčtyřnásobil se téměř vývoz pšenice z Ameriky a vývoz žita z Ruska, vývoz pšenice z Ruska se více než zdvojnásobil i vývoz pšenice z východní Indie v periodě mezi rokem 1870—80 vstoupl ze 3 milionů centů na 17 milionů centů v periodě mezi rokem 1880—90. Jinaké byly poměry chovu dobytka a jeho produktů. Dovoz dobytka a výrobků dobytčího chovu byl následkem nepatrné schopnosti k dopravě a k přechovávání nepatrný a proto ceny dobytka a ceny výrobků chovu dobytka se nejen udržely, nýbrž i ještě následkem vzrůstající spotřeby v tuzemsku dokonce i stouply. Leč větší příjmy z chovu dobytka nebyly s to, aby nahradily schodek zemědělské produkce, povstalý hlavně nesmírným znehodnocením obilí. Tento schodek v příjmech zasáhl hospodáře tím citelněji, poněvadž náklady hospodářství od roku k roku více vzrůstaly. Mzda čeládky a dělnictva náhle v posledních desetiletích stoupala a dostoupila dnes zvlášť v severočeských průmyslových okresích takové výše, jež pro zemědělství jest již naprosto nedostupnou. K tomu přidružil se ještě značně a nepoměrně rostoucí náklad, spůsobený rozšířeným používáním zemědělských prostředků provozovacích, jež intensivní provozování zemědělství vyžadovalo (jako umělé hnojivo, silivé krmivo, stroje, nářadí atd.). Za této hospodářské krise dostoupil stav dluhů tížících domácí půdu výše přímo děsivé. Stav hypotečních dluhů v Rakousku čítá se nyní na víc než 3 miliardy, půda česká samotna pak hypotečně jest obtížena dle stavu dluhů koncem roku 1892 999,453.752 zlatými. Vezmeme-li pak zřetel i ke značným veřejným státním, zemským, okresním a obecním dávkám, dospějeme k tomu výsledku, že dnes téměř dvě třetiny veškerého výnosu půdy se stanoviska oekonomického nenáležejí více držiteli půdy, nýbrž že k nim se hlásí soukromí a veřejní věřitelé ve formě hypothekárních úroků, daní a dávek. Jak tím zvyklána byla stabilnost vlastnictví půdy, o tom podává vysvětlení statistika exekucí. Čechy, Morava a Dolní Rakousy náleží k zemím s největším počtem exekučních prodejů. Z toho plyne přirozeně, že zadlužený statek špatně je spravován, neboť majitel jeho sotva stačí upokojiti své věřitele, neřku-li pak ještě sehnati provozovací kapitál, aby zavedl ve svém hospodářství nutné opravy a pokrokové novoty, ba nenalézá ve svém beznadějném postavení ani odvahy k tomu. Proto však jest vysoké zadlužení hlavní překážkou vývoje zemědělství a muselo by se především hleděti k tomu, aby zemědělství bylo zbaveno oné drtivé tíhy dluhů; vyprostění z dluhů je tedy proto zároveň jádrem dnešní agrární otázky, jež může zřejmě býti rozluštěna jen socialně a agrárně politickými reformami zákonodárství i správy státní. K nim cestu pak klestí především účelné spolupůsobení odborných zemědělských kruhů a k tomu povolaných činitelů (viz čl. Společenstva zemědělská). Vedle odborně-společenských organisací nezbytnými se jeví další reformy, prováděné za účelem zvýšení hrubého i čistého výnosu. Zvýšení a zdokonalení výroby tvoří hlavní prostředek ku zlepšení bídného stavu zemědělství. Zvýšené výroby dá se však bez újmy zemědělství docíliti jen tehdy, jestliže zemědělství se provádí dle racionelních zásad, přiměřeně pokroku doby a co možná s nejmenším nákladem. Takovéto zvýšení výnosu dá se docíliti jen pozvolna, stálým lepším spracováváním a využitkováváním půdy a tím, snaží-li se každý své hospodářství přivésti na výši doby; tato okolnost však závisí od vzdělanosti a zdatnosti zemědělského obyvatelstva. Proto je též jednou z prvních požadavků zvýšené a zlepšené výroby pro-

hloubení a sevšeobecnění odborného vzdělání a to nejen ve smyslu zemědělsko-technickém, nýbrž i v ohledu oekonomickém (viz čl. Školství zemědělské). Jak již dříve bylo řečeno, mají na klesání čistého výnosu největší vliv ceny obilí, jež následkem cizozemské konkurence v posledních desítiletích ustavičně klesaly a dnes dostoupily stupně tak nízkého, že domácí hospodář při nich sotva strží výrobní náklad. Na mnoha stranách přimlouvají se nyní za to, aby ke zvýšení cen obilí a na zabránění jich přílišného klesání zavedeno bylo ochranné obilní clo; při tom nesmějí se však přehlížeti ona velká nebezpečí, jež provází systém ochranného cla, neboť působivým je ochranné clo jen tehdy, je-li náležitě vysoké. Jiný prostředek ke zvýšení obilních cen zří spolek zemědělců v Berlíně v sestátnění vývozu obilí. Dle známého návrhu Kannitzova má býti stát jediným oprávněným kupcem i prodavačem cizozemského obilí a mlýnských výrobků. Upravení obchodu obilního neb cen obilních státem muselo by buď předpokládati stát socialistický neb jej přivoditi. Státní upravení cen obilních muselo by na konec vésti i ku státnímu stanovení výše mzdy pracovní a v posledních svých důsledcích i ke zrušení soukromého vlastnictví pozemků a půdy. To byl by pak agrární socialismus v celé nahotě. Tento princip sestátnění nelze tedy provésti, ba on jest dokonce nebezpečný. Více se dá očekávati od zamýšlené berní reformy pro zemědělství; v četných peticích vymáhají plným právem zemědělské kruhy snížení daně pozemkové a to v témže poměru, v jakém klesly ceny výroby; od berní reformy očekává zemědělec značné zlepšení svého stavu.

Konečně stůjž zde zmínka ještě o jedné vadě, jež zemědělce značně tíží — a to jest břemeno výměnků. Řada petic, jež dochází ročně říšské rady, ukazuje ve špatném světle vliv, jaký má výměnkářství na venkovský rodinný život. Výměnek přivedl tak mnohého bodrého rolníka předčasně do hrobu. Soudní archivy obsahují spousty důkazů, že držitel hospodářství stává se, stane-li se výměnkářem, mučedlníkem na svá stará kolena. Výměnek snižuje cenu hospodářství; jakmile je knihovně vtělen, škodí i úvěru držitelovu. Výměnek jest příčinou toho, že mnozí držitelé hospodářství předčasně postoupí hospodářství dětem a uvalí na ně povinnosti, které tyto splniti nemohou. Bývať výměnek často velmi lehkomyslně stanoven, tak že nový držitel hospodářství, jenž přejímá zadlužený statek s nepoměrně velikým výměnkem, jest výměnkem citelně obtížen a jeho celou snahou jest, zbaviti se tohoto břemene. Dnešní výměnek jest socialním i mravním zlem. A tak naskytá se vážná a důležitá otázka, jak dal by se systém výměnku nahraditi vhodným institutem zemědělského zaopatření ve stáří. Tím jest starobní pojištění důchodu. Takovýmto pojištěním důchodu stal by se každý rolník ve svém stáří neodvislým a byl by zbaven starosti na svá stará kolena o vezdejší chléb, jejž nedostával by již z rukou jiných, nýbrž jejž by získal sobě z peněz svých úspor ve formě důchodu ve stáří. Viz o tom čl. Výměnek.

Země koruny české.

I. Část všeobecná.

Zeměmi koruny české míníme státoprávní útvar, jenž pod formální suverenitou království českého skládá se z království českého, markrabství moravského a vévodství slezského, pokud mírem vratislavským z r. 1742 zůstalo toto vévodství v trvalém svazku mocnářství rakouského. (Jak známo, není celé někdejší Slezsko již ve svazku říše rakouské, nýbrž